

De Broedergemeente te Zeist

Korte bouwgeschiedenis van slot en pleinen

Op de rand van de Heuvelrug aan een later dicht-
geslibde Rijnarm moet al vroeg een nederzetting
geweest zijn. Onder bisschop Boudewijn II werd
rond 1180 de eerste stenen kerk van Zeist ge-
bouwd. Hiervan is nog de kern van de tufstenen
toren over. De kerk zelf, een ruime zaal van 11 x
22 m, waarvan de muren in kistwerk waren uitge-
voerd, werd tussen 1841 en 1843 vervangen door
een Engels getinte neogotische kerk naar ontwerp
van Nicolaas Kampersdijk.

Uitziende over het wijde land van de voormalige
Rijnbedding stond wat westelijker een 13e-eeuwse
ridderhofstad. Die was in de 17e eeuw zeer ver-
vallen en kwam in 1677 met de Hoge Heerlijkheden
Zeist en Driebergen in handen van Willem Adriaan
van Nassau Odijk, zoon van Lodewijk van Nassau
Beverweerd, een bastaardzoon van Prins Maurits.
Hij besloot tot afbraak van het gehele oude kasteel.
De nieuwbouw van het slot begon met de twee
zijvleugels; omstreeks 1685 werd het hoofdgebouw
aangevat. De ontwerper was Jacob Roman, bouw-
meester van Stadhouders Willem III, die in 1688
koning van Engeland werd. Voordien was er echter
al zeer intensief contact met de Engelse bouw-
kunst, want terwijl de zijvleugels van het slot naar
gewoonte van de tijd kruiskozijnen in de ramen
kregen, werden in het hoofdgebouw schuiframen
gemaakt.

In Engeland had Sir Christopher Wren in 1683 bij
het bouwen van Winchester Palace dergelijke
ramen voor het eerst toegepast. Volgens de
Zweedse architect Tessin, die in 1687 ons land
bezocht, paste Roman deze ramen behalve bij het
slot te Zeist ook toe bij Paleis het Loo en het Huis
Honselersdijk. De kozijnstijlen zijn niet vervaardigd

uit één stuk hout, maar vier stukken hout om-
sluiten een gewichtkoker.

In de 19e eeuw werden deze „Engelse” vensters
van het slot te Zeist vervangen door empire-
vensters, maar bij de laatste restauratie zijn de
oude schuiframen zoveel mogelijk gereconstrueerd.
Daarbij valt het op dat de ruiten vrijwel vierkant
zijn. Dat vindt zijn oorzaak in het feit dat het glas
in die tijd niet meer dan ongeveer 10 duim in het
vierkant mat. Door de verbetering van de glas-
fabricage werd het rond 1700 mogelijk rechthoekige
ruit met een grotere hoogte te maken.

In 1745 kocht Cornelis Schellinger, ijzerhandelaar
te Amsterdam en afkomstig uit een doopsgezinde
familie, slot en heerlijkheid Zeist van de Nassau's
met de bedoeling het als Nederlandse zetel van de
Evangelische Broedergemeente te bestemmen.

Unieke aanleg

Reeds in 1747 ontstond er een afgerond plan, met
een unieke stedenbouwkundige aanleg, voor de
bouw van het complex dat we nu als Broeder- en
Zusterplein kennen. Het Broederhuis werd al in
1748 voltooid. Tot 1792 is er aan het complex ge-
bouwd, geheel klaar is het echter nooit gekomen.
De kerk aan het Zusterplein werd in 1770 voltooid.
Voordien werd er gekerkt in een zijvleugel van het
slot, dat inmiddels in 1768 eigendom was gewor-
den van Maria Agnes van Zinzendorff.

Koopman Schellinger verhuisde naar Broederplein
27 waar hij tot 1778 woonde. Het slot is in 1808
van de Herrnhutters overgegaan in particulier bezit
en werd in 1924 gemeente-eigendom. In de jaren
1960-1969 is het gerestaureerd door de architect
Baron van Asbeck.

MAANDBLAD

oud-utrecht

47e jaargang - nummer 10 - november 1974

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis
der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht,
tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactielid:

Contributie: Minimum: f 25,—, gironr. 575520.
mevr. M. Ultenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
mev. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 33 23 15 (werk).

Eindredactie:

H. Sneijder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91 (tevens redactie-adres).

De Herrnhutters voorzagen grotendeels in hun financiële behoeften - onder meer voor de zending in Suriname - door het uitoefenen van verscheidene ambachten, zoals de zijde- en bandweverij G. van Wees (uitgegroeid tot de textielgroothandel van Wees en Weiss, die in 1967 bij de fatale brand een gedeelte van het Broederhuis in beslag nam), een kaarsenmakerij en zeepziederij en een aardewerf fabriek die volgens Duitse traditie kachels maakte. In de kantine van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is zo'n bewaard gebleven kachel opgesteld. Deze kantine is gehuisvest in de vroegere landbouwschuur, die werd gebruikt voor het agrarische bedrijf op de uitgestrekte landerijen van de Herrnhutters. Aan de zuid-oostzijde van het gebouwencomplex langs het Broederplein is de voormalige brouwerij te vinden, welk gebouw nog gerestaureerd moet worden.

Sfeer

Nadat in 1967 het Broederhuis in vlammen was opgegaan, rijpte al spoedig het plan om na de restauratie de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in het gebouw te vestigen. Deze dienst was al lange tijd aan het zoeken naar een andere ruimte. De hoofdindeling van de verwoeste vleugel paste zeer goed en er zijn slechts geringe ingrepen nodig geweest om aan de eisen van de toekomstige bewoners te voldoen. Alleen voor de kostbare bibliotheek en de archieven ontbrak de nodige ruimte. Om in deze behoefte te voorzien is gebruik gemaakt van het nimmer voltooid plan uit 1747 dat de gelegenheid bood een nieuwe zijvleugel aan te bouwen, een vleugel die aan het Zusterplein destijds wel was gebouwd.

Architect Baron van Asbeck heeft de eenvoudige sfeer van het Broederhuis ook in de aanbouw weten te bewaren en is er in geslaagd van het geheel een goed bruikbaar kantoorgebouw te maken. Het is er goed werken, maar het is ook een gebouw waar bezoekers graag komen, waar zij in de gangen door middel van in vitrines opgestelde voorwerpen uit de restauratiewereld hun kennis over het Nederlandse monumentenbezit kunnen vergroten, en waar zij de bibliotheek en documentatie kunnen raadplegen.

H. Janse,
architect Rijksdienst
voor de Monumentenzorg

Naschrift

De redactie verbindt aan dit stuk graag opnieuw een verwijzing naar de **tentoonstelling** over de **Herrnhutters**, die nog **tot en met 20 december** in het Rijksarchief bezichtigd kan worden (attentie: **op werkdagen van 10.00 - 17.00 uur!** Alexander Numankade 201, Utrecht).

Tevens wijst zij erop dat de vraag van A. J. A. M.

Lisman in het augustusnummer impliciet door de heer Janse beantwoord is. Een uitvoeriger uiteenzetting over de toepassing van schuiframen is te vinden in zijn boek *Vensters* (Nijmegen, 1972), p. 57 e.v.

Wie weet waar?

Wie kan deze foto localiseren?

Aan welke vrij smalle weg langs een water hebben deze winkels in kruidenierswaren en „Gemaakte goederen, garen en band“ gefloreerd? De heer Smilda heeft deze prentbriefkaart al aan heel wat mensen vergeefs voorgelegd. Hij is er zelfs niet zeker van of het een plek is in Utrecht of in een andere plaats. Huisnummers zijn op het origineel niet te ontwaren. Alleen van de naam van de garen- en bandwinkelier valt nog iets te maken: H. M. AND, misschien nog één letter langer, terwijl de D ook een O of G zou kunnen zijn. Herkent een van de lezers dit gezicht?